

CONSIDERAȚII ASUPRA ARTEI GETO-DACICE*

LUCIA ȚEPOȘU MARINESCU

Eforturile arheologilor și istoricilor români pentru cunoașterea cât mai aprofundată a istoriei și civilizației strămoșilor noștri geto-daci sînt cu totul meritorii. Ele s-au materializat în valoroase lucrări monografice, studii și articole, expoziții organizate în țară și peste hotare. Fără să fi fost neglijat, domeniul artei rămîne în continuare o sursă bogată de investigații pentru înțelegerea culturii spirituale a geto-dacilor¹.

În comunicarea de față ne propunem să facem unele considerații privind repertoriul ornamental al artei geto-dacice, referindu-ne în exclusivitate la motivele antropomorfe.

Din capul locului ținem să precizăm faptul că piesele de artă dacică nu pot fi interpretate separat de cele descoperite la sud de Dunăre², cu atît mai mult, cu cît multe datează dintr-o perioadă în care teritoriul dintre Balcani și Dunăre era inclus în statul lui Burebista. De asemenea socotim că pentru înțelegerea fenomenului artistic, a opțiunii pentru anumite forme, ca și a modalităților de exprimare artistică trebuie avute în vedere în primul rînd temele sau figurile care se repetă și nu descoperirile izolate. Fără să ne îndoim de faptul că a fost lucrat pe loc, medaliionul de lut cu reprezentarea Dianei de la Grădiștea Muncelului rămîne o piesă izolată, iar bustul lui Bendis de la Piatra Roșie, ca și masca de la Ocnîța par de factură celtică, deoarece este prea frapantă asemănarea lor stilistică cu celebrul „zeu de la Bouvay“, datat în sec. I e.n. și expus la Muzeul Antichităților Naționale de la Saint-Germain en Laye³.

* Comunicare prezentată la simpozionul „Județul Hunedoara — permanentă și continuitate în istoria României“ — Deva 16 octombrie 1987.

¹ Vezi monografiile: D. Berciu, *Arta traco-getică*, București 1969; idem, *Contribution à l'étude de l'art Thraco-Gète*, București, 1974; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*. Cluj 1972; F. Florescu, *L'art des Daces*, București 1968; idem, *L'art de l'antiquité daco-romaine*, București 1986; M. Oppermann, *Thraker zwischen Karpathenbogen und Agais*, Leipzig — Jena — Berlin, 1984; V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București 1926; Al. Vulpe, M. Zahariade, *Geto-dacii în istoria militară a lumii antice*, București 1987.

² Pentru descoperirile din sudul Dunării vezi: I. Venedikov, T. Gerasimov, *Trakijskoto Izkustvo*, Sofia 1973; Gerda v. Bülow, *Schätze aus Thrakien*, Hanau 1985 și cataloagele expozițiilor *Goldschätze der Thraker. Thrakische Kultur und Kunst auf bulgarischem Boden*, Wien 1975; *Arta și cultura tracă pe pămînturile bulgare*, București, 1979.

³ J. Moreau, *Die Welt der Kelten*, Stuttgart 1961; D. Berciu, *Lumea celților*, București 1970, fig. 10; catalogul expoziției *Arta și civilizația celtică în Gallia*, București 1977, nr. 117.

În schimb există o serie de piese care nu pot fi atribuite decît geto-dacilor⁴. Deși materialul din care sînt confecționate influențează stilul operelor de artă după modul în care este redată figura umană în arta geto-dacică piesele se pot grupa în două mari categorii: reprezentări de figuri umane fără atribute și eroi—cavaleri. Figura umană—simbol, înfățișînd probabil o divinitate este redată în trei maniere: figura întregă (placa de la Săliștea, falera de la Lupu)⁵, bust (falerele de la Herăstrău cu analogiile de la Iakimovo și Galice)⁶ și numai capul (fibulele de la Coadă Malului, Bălănești și fibula descoperită într-un loc reprezentat din Transilvania, păstrată la Muzeul din Budapesta)⁷. Falerele și fibulele cu reprezentări antropomorfe au fost considerate de cercetători ca fiind contemporane, datînd din sec. I î.e.n. sau, eventual de la sfîrșitul sec. II e.n.⁸. Analiza iconografică duce însă la concluzia că fibulele cu mască sînt un tip iconografic derivat și, implicit, mai tîrziu⁹, deoarece numai figura de pe fibula din muzeul budapestan mai seamănă cu reprezentarea evasi grotească de pe falerele de la Herăstrău. Pe fibulele de la Coadă Malului și Bălănești este redată figura unui personaj tînr cu trăsături chiar dacă nu frumoase, cel puțin obișnuite. După cunoștințele noastre acest tip de fibulă cu mască umană apare doar la nordul Dunării, fiind o creație a meșterilor locali. Desigur că nu este vorba despre un ornament ales la întîmplare, ci despre un ornament cu caracter de simbol.

În ceea ce privește figura umană redată în întregime, cum este pe placa de la Cioara (azi Săliștea, jud. Alba), în ciuda unor similitudini stilistice cu una din figurile mici de pe celebrul cazan de la Gundestrup

⁴ Pentru tezaurele de argint geto-dacice vezi lucrările citate supra nota 1 și D. Popescu, în *BMI*, XL, 1971, p. 19—32; idem, în *BMI*, XLI, 1972, p. 5—22; idem, în *Dacia*, NS, II, 1958, p. 157—206; N. Fettich, în *Acta Archaeologica Budapest*, 3, 1952, p. 127—176; K. Horedt, în *Dacia*, NS, XVII, 1973, p. 127—167; L. Mărghitan, *Tezaure de argint dace, Muzeul de Istorie al R. S. România*, București 1976; P. Alexandrescu, în *Dacia*, NS, XXVII, 1983, p. 45—66.

⁵ Tezaurul de la Lupu, jud. Alba este inedit și urmează să fie publicat de I. Glodariu, I. Al. Aldea, V. Moga. Datele privind unele piese din componența acestui tezaur le avem de la I. H. Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor*, București 1986. Pentru placa de la Săliștea (Cioara) vezi L. Mărghitan, în *SCIV*, 21, 1969, p. 325; R. Florescu, I. Miclea, *Tezaure transilvane la Kunsthistorisches Museum din Viena*, București 1979, p. 15—18, pl. I; catalogul expoziției *Die Daker. Archäologische Funde aus Rumänien*, Viena 1981, p. 228 sq.

⁶ D. Popescu, în *Dacia*, XI—XII, 1945—1947, p. 35—51; idem *Inventaria Archaeologica*, fasc. 3, R 17, București 1967; L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 33, pl. V și VI (Herăstrău); N. Fettich, *op. cit.*; *Arta și cultura tracă...*, p. 77, nr. 389 (Galice); A. Milcev, în *Archaeologia* — Sofia, 1973, 1, p. 1—14; *Arta și cultura tracă...*, p. 79, nr. 414; G. V. Bülow, *op. cit.*, nr. 2—12, fig. 20 (Iakimovo).

⁷ D. Popescu, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 198; idem, *Inventaria Archaeologica*, fasc. 3, R 17; L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 32, pl. II și III (Coadă Malului); E. Popescu, în *Studii și comunicări*, 2, 1969, Pitești, p. 109—116 (Bălănești); N. Fettich, *op. cit.*, p. 146, fig. 17 (fibula cu loc de proveniență necunoscut din Transilvania).

⁸ K. Horedt, *op. cit.*; N. Fettich, *op. cit.*

⁹ Vezi paralela între falere și fibule la Siegm. v. Schnurbein, în *Germania — Anzeiger*, 64, 1986, p. 420—431.

Fig. 1 — Placă de argint de la Săliștea, jud. Alba. Viena. Muzeul de Istoria Artei.

(aceeași poziție a mâinilor și picioarelor)¹⁰ ni se pare că piesele provin din ateliere diferite. Pentru confecționarea plăcii de la Săliștea la nordul Dunării pledează nu numai compoziția tezaurului din care face parte, ci și faptul că în jurul figurilor sint incizate puncte, un motiv care se regăsește pe falerele de la Herestrău sau pe fibulele—falere de la Surcea, tot așa precum frunza de iederă incizată în partea stângă a plăcii de la Săliștea se regăsește pe vasele de la Sincraeni¹¹. Ar fi, deci, o rezolvare specifică a „ororii de gol”.

Mai semnificativă din punctul de vedere al iconografiei ni se pare imaginea croului—cavalier, deoarece reprezintă alături de motivele cu caracter pur decorativ (motive geometrice sau zoomorfe), dar care se întâlnesc pe largi spații geografice, un element de continuitate între arta din sec. V—IV î.e.n. și cea din sec. I î.e.n.—I e.n. Imaginea eroului—cavalier, care deși diferit gândită și realizată, este în fond o imagine cu

¹⁰ Din bogata literatură arheologică referitoare la cazanul de Gundestrup și analogia cu placa de la Săliștea vezi: K. Horedt, în *Dacia*, NS, XVII, 1973, p. 145, nota 50; R. Florescu, I. Mică, *op. cit.*, p. 15; Siegm. v. Schnurbein, în *Germania — Anzeiger*, 64, 1986, 2, p. 418, nota 18.

¹¹ D. Popescu, în *Dacia*, NS, II, 1958, p. 157—206.

Fig. 2. — Falere din argint de la București —Herestrău. Muzeul de Istorie al R.S.România

caracter apotropaic, se întâlnește atît pe obiecte de lux, cît și pe obiecte de uz curent. Preluată inițial din arta greacă reprezentarea eroului—cavaler a fost repede integrată în repertoriul decorativ al artei traco-geto-dacice și s-a perpetuat în anumite forme și după ce teritoriile locuite de aceștia au fost în parte cucerite de romani, fapt de o deosebită importanță pentru demonstrarea continuității dacice în domeniul vieții spirituale.

În 15 localități de la nordul și sudul Dunării s-au descoperit piese pe care este înfățișat eroul—cavaler¹². Obiectele respective, încadrate cronologic din sec. V î.e.n. pînă în sec. I î.e.n. sînt părți componente ale unor tezaure sau inventare funerare sau sînt piese izolate. Sînt datate în sec. V—IV î.e.n. șapte aplice de harnașament din tezaurul de la Letnița, o cană din tezaurul de la Rogozen și o placă de centură de la Loveci, iar în sec. IV î.e.n. coiful și cnemida nr. 1 de la Agighiol, două aplice de harnașament din tezaurul de la Lukovit, două inele de aur păstrate la Muzeul din Sofia, unul de la Glozene și altul cu loc de proveniență necunoscut și un vas de argint din colecția Severeanu. În sec. III—II este datat un vas de provizii de la Zimnicea. Din sec. II—I î.e.n. datează falerele din tezaurele de la Surcea și Galice, iar din sec. I î.e.n. vasul de argint aurit de la Iakimovo, două falere din tezaurul de la Lupu, un cantharos din lut fragmentar de la Răcătău și placa de bronz de la Polovragi.

Analizînd piesele datate în sec. V—IV î.e.n. constatăm că, în general, cavalerul este reprezentat în scene de vînătoare, însoțit de arcași (Rogozen, Loveci)¹³, de un ciine (Rogozen), atacînd un urs (Letnița)¹⁴ sau un leu (Lukovit)¹⁵. În general este îmbrăcat cu armură. Doar pe o cană

¹² Un repertoriu al descoperirilor de obiecte de artă geto-dacice se găsește la I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 215—243.

¹³ *Izkustvo* — Sofia, 6/1986; P. Alexandrescu, în *SCIVA*, 38, 1987, 3, p. 233—244 (Rogozen); *Arta și cultura tracă...*, p. 46, nr. 202 (Loveci).

¹⁴ O analiză exemplară a modului în care este reprezentat eroul pe plăcile de la Letnița face P. Alexandrescu în *Dacia*, NS, XXVII, 1983, p. 45—66.

¹⁵ *Arta și cultura tracă...*, p. 67.

Fig. 3 — Fibule din argint de la Coada Malului, jud. Prahova. Muzeul de Istorie al R.S.România

de la Rogozen, creație a unui meșter grec, și pe un inel cu loc de proveniență necunoscut cavalerul poartă hlamidă fluturindă. Ca atribute are aproape întotdeauna lancea. Doar la Agighiol ține și un arc, iar pe o aplică de la Letnița, o fială.

Este de reținut faptul că în aria culturii traco-gețice cavalerul este reprezentat la vânătoare, îmbrăcat cu armură, dar că apare și hlamida ca piesă vestimentară, că, în general, cavalerul este reprezentat călărind spre stînga la galop. Este vorba despre galopul alungit, caracteristic modului de exprimare din arta greacă¹⁶, mișcare redată mai mult sau mai puțin corect.

O notă aparte aduce vasul de provizii de la Zimnicea, pe care cavalerul este reprezentat cu capul descoperit, imberb, călărind spre dreapta și ținînd o ramură în mîna ridicată. Reprezentarea, ca și cea de pe inelul cu loc de proveniență necunoscut din Muzeul din Sofia, se inspiră din reversul tetradrahmelor macedonene¹⁷.

În sec. I î.e.n. figura eroului—cavaler revine mai des în repertoriul decorativ al artei dacice. Deosebit de semnificativă este falera de la Sur-

¹⁶ P. Petsas, în *Pulpudeva*, 2, 1978, p. 192—204; B. Ranz, în *Pulpudeva*, 4, 1983, p. 200—219.

¹⁷ H. Gaebler, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands. Makedonia und Paionia*, vol. I, Berlin, 1906; vol. II, Berlin, 1935.

Fig. 4 — Fibulă — faleră din argint de la Surcea, jud. Covasna.
Muzeul de Istorie al R.S.România

cea¹⁸ pe care unii cercetători au fost tentați să vadă reproducerea coifului celtic de la Ciumești¹⁹. În realitate și aici este vorba despre eroul—cavaler în ipostaza de vânător. Cu capul descoperit, păr lung strîns la ceafă, imberb, îmbrăcat cu cămașă de zale cu mineci scurte și în picioare cu o încălțăminte ușoară prinsă deasupra genunchilor cu curele, vînătorul călărește la pas spre dreapta. Ține în mîna stîngă hăturile și în dreapta o sabie. Deasupra capului se află o pasăre de pradă, iar sub picioarele calului un ciine. Ca accesorii are două torques în jurul gîtului. Cea mai apropiată analogie o constituie falera de la Galice, datată în sec. II—I î.e.n. și pe care este reprezentat un cavaler spre stînga, cu capul descoperit, păr lung, imberb, învelit într-o manta, cu patru torques la gît. Calul merge

¹⁸ Z. Szekelyi, *Contribuții la cultura dacilor în epoca fierului*, Miercurea Ciuc, 1954, p. 5 sqq; D. Popescu, în *BMI*, XLI, 1972, p. 16 sqq; L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 54, pl. XX.

¹⁹ Vezi nota 18.

la pas. Briul torsionat care înconjoară imaginea, ornamentele geometrice cu care este decorat chenarul, spațiul umplut cu puncte care se regăsesc și pe falera de la Surcea l-au făcut pe N. Fettich²⁰ să le considere ca provenind din același atelier. Din punctul nostru de vedere este semnificativ faptul că la Galice eroul apare fără atribute. Pe două din falerele de la Lupu eroul—cavaler este reprezentat cu un scut oval într-o mână și cu cealaltă ridicată. Este, deci, imaginea unui războinic și nu a unui vânător.

Pe un vas de argint aurit de la Iakimovo²¹ este reprezentat un călăreț cu corpul din profil și capul din față. Cea mai bună analogie a acestei reprezentări se găsește pe vasul de la Răcătău²².

Cu totul deosebită este placa de bronz de la Polovragi²³, pe care este reprezentat un cavaler spre stînga, îmbrăcat cu o tunică, pantaloni strîmți și hlamidă fluturînd la spate. Are barbă și pe cap *pileus*. Este flancat de doi acoliți înfășurați în *pallium* care ridică mîna dreaptă în semn de salut. Aici este evident că avem de a face cu o divinitate. Semnificația imaginii eroului—cavaler a fost corect interpretată de E. Will după care zeul, vîntător sau războinic, este benefic, alungă răul, este salvator și protector²⁴.

Imaginea eroului-cavaler se perpetuează și în epoca romană. Cavalerul la vînătoare din arta traco-geto-dacică devine „Heros trac“ reprezentat în cele trei ipostaze: vînd, mergînd la vînătoare sau întorcîndu-se de la vînătoare, iar cavalerul fără atribute, avînd ca accesoriu boneta, devine la nordul Dunării „cavalerul danubian“²⁵.

Chiar dacă unele din motivele antropomorfe din arta geto-dacică sînt grecești la origine, chiar dacă unele au pătruns prin intermediul tracilor din sud sau au fost vehiculate de celți, este sigur că ele au fost preluate, asimilate, reluate cu modificările de rigoare și avînd o altă individualitate. Dar, indiferent de originea lor, de filiera prin care au pătruns în mediul geto-dacic, manifestările și produsele de artă au corespuns unui gust al comanditarilor, unor credințe. Important este ca ele să fie situate la locul lor în cadrul unei civilizații superioare și de necontestat cum este civilizația geto-dacică.

²⁰ N. Fettich, în *Acta Archaeologica*, III, 1953, p. 143.

²¹ Vezi supra nota 6.

²² V. Căpitanu, în *Carpica*, 8, 1976, p. 66, fig. 46—47 și cataloagele expozițiilor internaționale „Dacii“ ca *I Daci*, Roma 1979, nr. 356; *Die Daker. Archäologie in Rumänien*, Mainz 1981, p. 204, nr. 389.

²³ Fl. Marinescu, în *SMIM*, X, 1977, p. 30 sq, fig. 8 și 9.

²⁴ *Le relief culturel gréco-romain. Contribution à l'histoire de l'art de l'empire romain*, Paris 1955, p. 124; M. Oppermann, *op. cit.*, crede că reprezentarea de pe falera de la Surcea ar putea să semnifice legătura dintre zeul cerului, simbolizat prin vultur, și eroul cavaler.

²⁵ Vezi L. Teșosu—Marinescu, în *Muzeul Național*, VII, 1983, p. 75—81.

APERCUS SUR L'ART DES GETO-DACES

Résumé

L'auteur y fait quelques réflexions sur l'anthropomorphisme de l'art geto-dacique. Il s'agit de la manière dont la figure humaine est représentée: corps entier (plaque de Săliștea, dép. d'Alba; phalère de Lupu, dép. d'Alba), buste (phalères de Bucarest — Herestrău) tête (fibules de Coadă Malului, dép. de Prahova; Bălănești, dép. d'Argeș; Transylvanie — lieu de découverte imprécis).

L'image du héros — cavalier est plus significative du point de vue iconographique. Elle se trouve du IV-ème siècle av.n.è. jusqu'au I-er siècle av.n.è. sur des pièces en argent, or, terre cuite, bronze (environ 15 lieux de découverte au Nord et au Sud du Danube). Généralement le héros — cavalier est représenté à la chasse, comme sur la casque et la cnemide d'Agighiol, dép. de Tulcea ou la fibule — phalère de Surcea, dép. de Covasna. Exception, la représentation sur un vase de Zimnicea, dép. de Teleorman, inspirée du revers des monnaies macédoniennes et la plaque de Polovragi, dép. de Gorj sur laquelle le héros est représenté sans armes, avec deux acolythes.

L'image du héros — cavalier se retrouve à l'époque romaine. Le cavalier chasseur de l'art thraco-géto-dacique devient le Cavalier thrace tandis que le cavalier sans attributs, ayant comme accessoires le bonnet phrygien et la chlamyde devient le Cavalier danubien.

Fig. 1 — Plaque en argent de Săliștea, dép. d'Alba, Vienne. Musée de l'Histoire de l'Art.

Fig. 2 — Phalères en argent de Bucarest — Herestrău. Musée d'Histoire de la République Socialiste de Roumanie

Fig. 3 — Fibules en argent de Coadă Malului, dép. Prahova. Musée d'Histoire de la République de Roumanie

Fig. 4 — Fibule — phalère en argent de Surcea, dép. de Covasna. Musée d'Histoire de la République Socialiste de Roumanie